

Artur Rafaelovič Bagdasarov

O NEUJEDNAČENOSTI INAČIČNIH OSTVARAJA U JEZIKOSLOVNIM RADOVIMA

dr. sc. Artur Rafaleovič Bagdasarov, Rusko državno socijalno sveučilište, Moskva, stručni članak

UDK 811.163.42'373

U radu se govori o inačicama i njihovu razvrstavanju na različitim razinama jezične strukture. Otkriva se njihova nejednačenost u pojedinim jezikoslovnim radovima. U članku se također predlaže urediti problem nedosljedne uporabe inačica u znanstvenome funkcionalnome stilu hrvatskoga standardnog jezika.

Ključne riječi: *inačice, vrste inačica, nejednačenost inačica, norma, znanstveni stil*

1. Uvod

I ovaj tekst, iz pera jednoga dobronamjernog inozemnog (ruskog) kroatista, kao i dosadašnje njegove članke, treba čitati iz njegovga kuta gledanja na struku, koju voli i želi usavršiti. Primjeri hrvatske normativne nedosljednosti možda su još uočljiviji zbog jezične srodnosti koja ruskome jezikoslovcu pomaže u učenju hrvatskoga jezika. Stranac ne mora biti jezikoslovac da bi osjetio teškoće u usvajanju nekih hrvatskih riječi i oblika, posebice inačica, kojima ne zna svrhu, ne razumije namjenu i nije siguran kojemu području uporabno pripadaju.

2. Inačice i njihove vrste

Inačice su, kao što znamo, funkcionalno istovjetne jezične jedinice koje se odlikuju redovitom nepodudarnošću pravopisnih, pravogovornih, naglasnih, fonoloških, oblikoslovnih, rječotvornih, sintaktičkih i drugih ostvaraja. Inačice se djelomično razlikuju svojim izrazom, a podudaraju sadržajem.

U suvremenome hrvatskome standardnome jeziku postoje inačice koje dopušta norma kao stilski raslojene ili potpuno istoznačne jedinice. Obično inačice čine inačični par (uskršni/uskršnji) ili rjeđe inačični niz (prozaik/prozaičar/prozaist). Inačice postoje na svim razinama jezičnog ustroja:

Pravopisne inačice: krasti bogu dane/krasti Bogu dane; nezavisno složene rečenice/nezavisnosložene rečenice; general pukovnik/general-pukovnik; ne ću/neću i dr.;

Naglasne (ili naglasno-pravogovorne) inačice: Austrálija/Aùstrálija/Austrálija; dokònják/dòkonják/dòkonjāk; òsoba/òsoba i dr.;

Fonološke inačice: diskurs/diskurz; europski/evropski; lebdenje/lebdenje; šport/sport; obveza/obaveza; pogrješka/pogreška; podatak, podatci/podaci i dr.;

Oblikoslovne inačice: a) *rodovne*: čar m/čar ž; jugo s/jugo m; živež ž/živež m; b) *oblikotvorne*: crkva, G mn. crkava/crkva/crkvi; stanar, V jd. stanare/stanaru; hrvatski, G jd. hrvatskoga/hrvatskog, D jd. hrvatskomu/hrvatskome/hrvatskom, L jd. hrvatskom/hrvatskome i dr.;

Rječotvorne inačice: počekati/pričekati; teškoća/poteškoća; imenični/imenički; pridjevni/pridjevski; nositelj/nosilac; doseljivati/doseljivati; postići/postignuti¹; mobilni/mobilni telefon i dr.;

Sintaktičke inačice: idem liječniku/ idem k liječniku; pet puta mjesečno/ pet puta u mjesecu; djevojka plavih očiju/djevojka s plavim očima; ti sinje kukavice dolaze s istom pjesmom/te sinje kukavice dolaze s istom pjesmom; kolege su razgovarali/ kolege su razgovarale; paščad je ljuta/paščad su ljuta i dr.;

Zahvaljujući normiranju neke su inačice već nestale ili su se značenjski razišle i postale riječi različita značenja (npr. spasilac i spasiatelj), neke su zastarjele ili se stilski razlikuju, a neke i dalje funkcioniraju u književnome jeziku. Ovisno o povijesnome razdoblju razvoja hrvatskoga književnog jezika jedna inačica, prirodno ili svjesnim postupcima, potpuno ili djelomično istiskuje drugu inačicu: Azerbejdžan › Azerbajdžan, Evropa › Europa, pedagoškinja › pedagogica › pedagoginja, pacijentkinja › pacijentica, ptičiji › ptičji, livadski › livadni, front › fronta, idem ka sestri › idem (k) sestri, Društvo književnika Hrvatske › Društvo hrvatskih književnika itd.

Granice uporabe inačica su labilne: stilski obilježene postaju (opće)uporabljive ili obratno, ponekad su uobičajene inačice u suvremenoj uporabi ograničene uskim funkcionalnim stilom. Primjerice, nekoć su pridjevni nastavak *-ome* i niječnice od zanaglasnog oblika glagola htjeti *ne ću, ne ćeš...* bili stilski obilježeni oblici, a sada su u znanstvenome i gdje i u publicističkome stilu postali neutralni ili češći.

3. Neujednačenost inačica u jezikoslovnim radovima

U Pravopisima iz 2005. i 2007. prihvaćeno je različito rješenje u normiranju odvojenih inačica: dvotočje; general pukovnik; ne ću; podatak, podatci; pogrješka; pripovijetka, pripovjedaka i pripovijetki (Babić i dr., 2005.: 61, 98, 120, 131, 136) – dvotočka; general-pukovnik; neću; podatak, podaci; pogreška; pripovijetka, pripo-

¹ Usp.: postignuti → postići (HJS, 1999., 1110) – postići → postignuti (RHJ, 2000., 899).

vijedaka/pripovijetki/pripovijetka/pripovjedaka (Badurina i dr., 2007.: 74, 388, 461, 502, 505, 529). Preveliki broj inačičnih ostvaraja, neujednačenost i neusuglašenost pravopisnih priručnika otežavaju normativni izbor, a u pisanoj praksi stvaraju jezičnu zbrku.

Nigdje u priručnicima ne piše da autor može istodobno u jednoj rečenici, u jednome tekstu ili u knjizi rabiti različite inačice, a takvu uporabu susrećemo na svakome koraku. Navest ćemo nekoliko primjera iz različitih priručnika, jezikoslovnih članaka i knjiga:

“Znakovi nerečenične granice <...> pišu se bilo između istovrsnih dijelova *rečeničnog* ustrojstva... – Zarez se piše i između dvaju istovrsnih članova *rečeničnoga* ustrojstva... Važno je međutim jednom odabran model dosljedno primjenjivati u *cijelome* tekstu i/ili u knjizi – Važno je međutim jednom odabran model <...> u *cijelom* tekstu i/ili knjizi (Badurina i dr., 2007.: 47, 52, 313, 320). U *hrvatskome* mužjak je jarac ... – U *hrvatskom* jeziku riječ je zabilježena ... – I u *keltskom (galskome i irskome)* folkloru također su susreće ... (Ladan, 2006.: 10, 779). Broj kao vrsta riječi u *evropskim* je jezicima ... – Broj kao vrstu riječi koja se u *europskoj* gramatici konstituirala ... (Znika, 2002.: 55, 74). Dalje razlikujemo hrvatski književni jezik od *književnog* jezika Hrvata, ... – Razlozi prihvaćanja ove ili one riječi u ovom ili onom značenju od *hrvatskoga* jezika ... *Hrvatskomu* je jeziku kao sustavu npr. svejedno ... – *Hrvatskome* je jeziku svejedno ... U *hrvatskome* jeziku kao sustavu postoje ... – U posljednjim se dvjema godinama u *hrvatskom* standardu <...> pojavljuje ... (Silić, 1999.: 235, 241, 242, 243). Takvi su primjeri danas u *hrvatskome* književnome jeziku rijetki ... – Danas u *hrvatskome* književnom jeziku prevladava ... – U *srpskom* književnom jeziku danas prevladava ... (Babić, 1998.: 45-46). *Poteškoće* proizlaze iz činjenice ... – Bježeći od *teškoća* te vrste mogli bismo predlagati ...” (Težak, 1991.: 51).

Kao što je poznato, govor se razlikuje od njegova pisanog ostvaraja. Istražujući u jezikoslovnim radovima Marka Samardžije pridjevne inačice motivirane vremenskim prilozima tipa *tadanji/tadašnji*, otkrili smo nedosljednost i nepodudarnost njihove uporabe u tekstovima. U intervjuu s novinarima u knjizi “Jezikoslovni razgovori” autor rabi pridjev *tadanji* približno osam puta, *dosadanji* jedanput, *ondanji* jedanput, a njihove parnjake *tadašnji* četiri puta, *(do)sadašnji* četiri puta, *ondašnji* jedanput, *nekadašnji* jedanput. Drugim riječima, i pridjeve s dometkom *-nji* i njihove inačice s dometcima *-šnji*, *-ašnji* susrećemo jednako po deset puta (v. Samardžija, 2000.). Istovremeno u pismu, autor u knjizi “Nekoć i nedavno”, navodi pridjev *(do)tadanji* približno 29 puta, *(do)sadanji* tri puta, *negdanji* dva puta, a inačicu *(do)tadašnji* nijednom, osim pridjeva *dosadašnji* dva puta (v. Samardžija, 2002.). Autor očito daje prednost, osobito u pismu, inačicama s dometkom *-nji*. Riječ je najvjerojatnije o stilskoj neutralizaciji pisane, starije riječi s dometkom *-nji* i nešto starije s dometcima *-šnji*, *-ašnji*. To se može zaključiti prema autorskim djelima, ako je istina da u njima nema novinarskog ili lektorskoga zahvata. Usporedite istovrijednu uporabu pridjeva *tada(š)nji* u knjizi “Filološki portreti”:

“Drugo je podatak da je fonološki pravopis postao službenim uz izdašnu moć *tadanje* vlasti. – Andrić na nekoliko mjesta sudi o hrvatsko-srpskim jezičnim odnosima bitno drugačije od hrvatskih vukovaca i time se priključuje *tadašnjoj* manjini ...” (Samardžija, 1993.: 19, 59).

Neujednačenost inačica susrećemo i u administrativno-poslovnome stilu. Primjerice, u jednoj brošuri iz 2006. nalazimo: “... izdaje *ulagatelju* dokument ... - ... *ulagač* može dobiti ... Društvo je *obavezno* objaviti ... - ... Društvo je *obvezno* objaviti ...” (Zeleno svjetlo za vaše investicije, Zagreb, 2006.: 10, 11, 26). Autor brošure rabi dva puta riječ *ulagatelj* i devet puta *ulagač*, devet puta *obveza*, *obvezni* i šest puta *obaveza*, *obavezni*. Sastavljači *Hrvatskoga jezičnoga savjetnika*, s jedne strane, daju prednost dometku *-telj* u usporedbi s oblicima na *-lac*, ali pišu da ne treba to “činiti nasilu i pod svaku cijenu”, a s druge strane, zahtijevaju da “valja osobito *zaustaviti* u novije vrijeme izraženu agresiju sufiksa *-telj* na druge konkurentne sufikse za oznake vršitelja radnje, npr. sufikse *-ač* i *-nik* (Barić i dr., 1999.: 93). Htjeli bismo saznati, na koji način sastavljači *Savjetnika* mogu zaustaviti prodor riječi s dometkom *-telj* i pomoću kakvih mehanizama. Uložiti veto ili poslati direktivu? Postoji samo jedan mehanizam tzv. “zaustavljanja” – dogovor subjekata jezične politike o dvojbjenim pitanjima jezika, dobri normativni priručnici i povećanje jezične kulture u društvu.

Zanimljivo je kako se s vremenom mijenja autorska norma u istim publikacijama. Usporedite iste rečenice s različitim inačicama:

“*Neću* ovdje ulaziti ... - *Ne ću* ovdje ulaziti ... (Brozović, 1999.: 129; 2006.: 145). ... većina *evropskih* standardnih jezika pripada ... - ... većina *europskih* standardnih jezika pripada ... Dijalektna osnova daje *standardnom* jeziku ... - Dijalektna osnova daje *standardnomu* jeziku ... (Brozović, 1999.: 144; 2006: 282-283). ... u puku različiti se odnosi prema *hrvatskom standardnom* jeziku ... - ... u puku različiti se odnosi prema *hrvatskome standardnome* jeziku na mjestu susreta *štokavskog, kajkavskog* i *čakavskog* govora ... - ... na mjestu susreta *štokavskoga, kajkavskoga* i *čakavskoga* govora ... (Škarić, 1994.: 98, 100; 2006.: 12-13). Tako je za promjene u *općemu hrvatskome* leksiku iznimno važan ... - Tako je za promjene u *općem hrvatskome* leksiku iznimno važan ... (Samardžija, 1998.: 180; 2002.: 24). ... vrh jezika prislanja na *unutrašnju* površinu ... - ... vrh jezika prislanja na *unutarnju* površinu. *Slušalac* će rečenicu ... *Slušatelj* će rečenicu ... *Obavezan* rod riječi - *Obvezatan* rod riječi” (Barić i dr., 1979.: 19, 43, 460; 1995.: 51, 75, 595).

4. Zaključak

Inačice ne predstavljaju jezično bogatstvo književnoga jezika, osim u iznimnim slučajevima kada su stilski raslojene. One se ne mogu istodobno rabiti u jednoj rečenici, tekstu ili knjizi. Po našem sudu, treba odabrati jednu od inačica ako ju dopušta norma, a zatim dosljedno primjenjivati u pisanju, osobito kada je riječ o znanstvenom ili administrativno-poslovnome stilu. Naravno, inačice kao posljedice jezičnoga razvoja ne

treba razmatrati kao neki "odraz nesavršenosti" književnoga jezika, ali njihova uporaba osobito u jezikoslovnim radovima mora biti dosljedna i jasna. Iz provedene se raščlambe vidi da se u dosada objavljenim jezikoslovnim radovima nije posvećivala dovoljna pažnja nejednačenosti inačica, a hrvatska se normativistika i jezikoslovna stilistika još nije ozbiljno bavila tim problemom.

LITERATURA

- Babić, Stjepan (1998) *Sročnost u hrvatskome književnom jeziku*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Babić, Stjepan; Sanda Ham; Milan Moguš (2005) *Hrvatski školski pravopis*. Zagreb: Školska knjiga.
- Badurina, Lada; Ivan Marković; Krešimir Mićanović (2007) *Hrvatski pravopis*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Barić, Eugenija i dr. (1979) *Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Barić, Eugenija i dr. (1995) *Hrvatska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Barić, Eugenija i dr. (1999) *Hrvatski jezični savjetnik*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Školske novine, Pergamena.
- Brozović, Dalibor (1999) *O općim jezičnim i izvanjezičnim uvjetovanostima standardno-novoštokavske pravopisne problematike sa stanovišta njezina historijata i suvremenoga stanja*, u: Norme i normiranje hrvatskoga standardnoga jezika. Zagreb: Matica hrvatska, 127-139.
- Brozović, Dalibor (1999) *O sadržaju pojma norma u leksikologiji*, u: Norme i normiranje hrvatskoga standardnoga jezika. Zagreb: Matica hrvatska, 140-150.
- Brozović, Dalibor (2006) *Neka bitna pitanja hrvatskoga jezičnog standarda*. Zagreb: Školska knjiga.
- Ladan, Tomislav (2006) *Etymologicon*. Zagreb: Masmedia.
- Rječnik hrvatskoga jezika* (2000) (ur. J. Šonje). Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Školska knjiga.
- Samardžija, Marko (1993) *Filološki portreti*. Zaporešić: Matica hrvatska Zaporešić.
- Samardžija, Marko (1998) *Utjecaj sociopolitičkih mijena na leksik hrvatskoga jezika u XX. stoljeću*. *Croatia*, XXVII, 45-46, 117-129.
- Samardžija, Marko (2000) *Jezikoslovni razgovori*. Vinkovci: Riječ.
- Samardžija, Marko (2002) *Nekoć i nedavno*. Rijeka: Izdavački centar Rijeka.
- Silić, Josip (1999) *Hrvatski jezik kao sustav i kao standard*, u: Norme i normiranje hrvatskoga standardnoga jezika. Zagreb: Matica hrvatska, 235-245.
- Škarić, Ivo (1994) *Hrvatski jezik danas*. *Jezik*, god. 41., br. 4., 97-102.

Škarić, Ivo (2006) *Hrvatski govorili!* Zagreb: Školska knjiga.

Težak, Stjepko (1991) *Hrvatski naš svagda(š)nji*. Zagreb: Školske novine.

Znika, Marija (2002) *Kategorija brojivosti u hrvatskom jeziku*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.

SUMMARY

Artur Rafaelovič Bagdasarov

ON THE ERRATIC USE OF VARIANTS IN PAPERS ON LINGUISTICS

The paper focuses on variants and their classification at different levels of linguistic structures. The erratic use of variants in papers on linguistics is revealed. A suggestion is put forward that the problem of erratic use of variants in the scientific functional style of the Croatian standard language should be solved.

Key words: *variants, types of variants, erratic use of variants, norm, scientific style*